

Inhoud

Rijkswaterstaat: monitoring meer richten op wettelijke verplichtingen

Konijnen heroveren duingebied

Van inhaalslag naar Nationaal Verspreidingsonderzoek

Nederland nog steeds kikkerland

Evaluatie regelingen natuurbeheer met behulp van het NEM.

Milieu en natuurcompendium. nl; hoe gaat het met milieu en natuur?

Nieuwe vleermuismeetnetten

Korte berichten uit het NEM

Rijkswaterstaat: monitoring meer richten op wettelijke verplichtingen

Rijkswaterstaat (RWS) is als beheerder van de rijkswateren en wegbermen een belangrijke speler op het terrein van het natuurbeheer. RWS is ook al vanaf het begin één van de partners in het NEM. Binnenkort gaan de verschillende diensten van Rijkswaterstaat samen verder in één Waterdienst, waarbij de meetprogramma's worden samengevoegd. Wat betekent dat voor de monitoring van Rijkswaterstaat?

Van oudsher is monitoring bij Rijkswaterstaat (RWS) vooral opgezet ter ondersteuning van het beheer van hun gebieden. 'De tijdreeksen waren vooral bedoeld om inzicht te krijgen in het functioneren van een watersysteem en dat geeft aanknopingspunten voor het beheer', aldus Ruurd Noordhuis, werkzaam bij de specialistische dienst RIZA in Lelystad. 'Zo kunnen we aan de veranderingen in het doorzicht, driehoeksmosselen en kuifeenden in het Markermeer zien

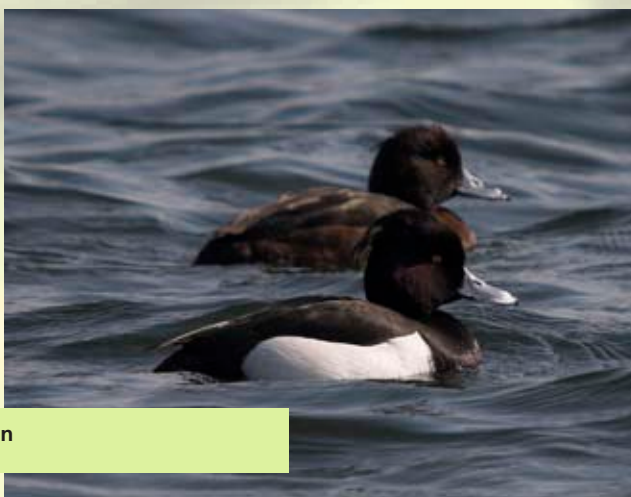
door diepe bezinkingsputten te graven. De Monitoring van de Waterstaatkundig Toestand des Lands (MWTL), zoals het monitoringprogramma in natte gebieden van Rijkswaterstaat heet, gaat daarmee hand in hand met meer diepgravend onderzoek, inclusief het gebruik van computermodellen van watersystemen'.

'Inmiddels is het beheer meer gericht op de internationale en nationale verplichtingen, en worden de monitoringprogramma's in die richting bijgestuurd. Vooral de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) is daarbij van belang', zegt Ingeborg van Splunder, eveneens werkzaam bij het RIZA. Volgens de Kaderrichtlijn Water moeten in 2015 (of 2027) alle oppervlaktewateren voldoen aan bepaalde ecologische doelstellingen. Om te zien of deze doelen worden bereikt zijn maatlatten ontwikkeld. Deze zijn gebaseerd op onder meer de soortensamenstelling van vissen, waterplanten, macro-

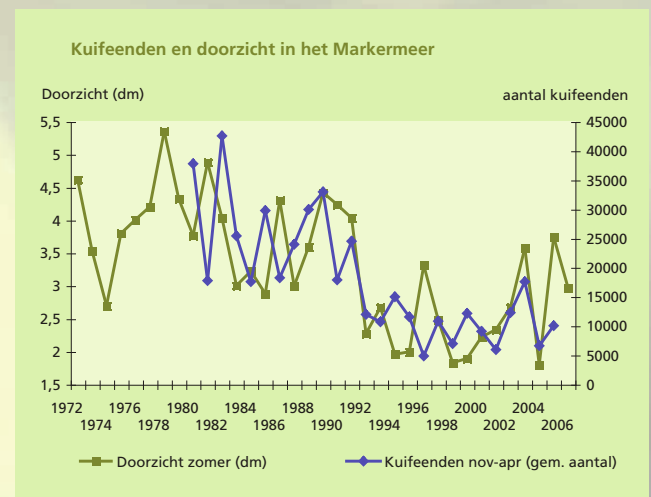
dat er steeds meer fijn slib in het water is gekomen, waardoor de mosselen bedolven raken en steeds meer moeite hebben om aan voldoende voedsel (algen) te komen'. De driehoeksmosselen gaan daardoor achteruit en kuifeenden – die de mosselen eten – trekken vervolgens weg. Cruciaal voor het behoud van de natuurwaarden in dat gebied is dus om het slib aan te pakken, bijvoorbeeld door het Markermeer door te spoelen of

Aantal kuifeenden in de periode november-april en het doorzicht in de zomer in het Markermeer. Rond 1992 traden er grote veranderingen op in het ecosysteem. Bron: RIZA.

Mark van Veen

Kuifeenden

Ruurd Noordhuis

fauna en fyto-benthos en afgeleid uit de referentiesituatie per watertype. Een en ander heeft ook gevolgen voor de meetprogramma's. Dat zou ten koste kunnen gaan van de inzet van monitoring voor andere beheersdoelen, maar Ruurd denkt dat dat wel meevalt. 'Ook voor de KRW moet je weten hoe een watersysteem functioneert, anders weet je niet hoe je het beheer moet bijstellen om de doelen van de KRW wel te halen. Het MWTL programma wordt dan ook waar mogelijk gehandhaafd en eerder uitgebreid dan ingekrompen'. Dankzij de KRW wordt er bij de monitoring ook meer dan voorheen samengewerkt met andere beheerders, zoals waterschappen, om te komen tot harmonisatie van maatlaten en gegevensverzameling.

Behalve de KRW stellen de EU-Vogel- en Habitatrichtlijn (Natura2000) nieuwe eisen aan de gegevensvoorziening. Veel Natura2000 gebieden vallen namelijk onder Rijkswaterstaat. Toch heeft dat volgens Ingeborg nog weinig effect op de meetprogramma's van RWS. 'Wij zijn begonnen met de voorbereidingen van de beheerplannen voor de rijkswateren, uitgaande van onder an-

dere de richtlijnen van LNV voor de N2000 beheerplannen, maar laten de aanpassing van de monitoring in die gebieden voorlopig nog buiten beschouwing'. Overigens verwachten Ingeborg en Ruurd dat de bestaande landelijke meetnetten voor watervogels en broedvogels al behoorlijk toereikend zullen zijn. Deze bleken ook al goed bruikbaar bij het opstellen van de instandhoudingsdoelen voor vogels in de Natura2000 gebieden. Bij Habitatrichtlijnsoorten zijn de witte plekken groter. Een aantal daarvan zit niet in het huidige MWTL-programma, zoals bepaalde vissoorten. Daarvoor is de huidige monitoring in Natura2000 gebieden dus zeker ontoereikend.

Daarnaast legt de Flora- en Faunawet aan beheerders eisen op om natuurgegevens te verzamelen. Voor het uitvoeren van beheersactiviteiten moet RWS weten waar soorten van de Flora- en Faunawet voorkomen. De VOFF heeft onlangs voor RWS de hiaten in de gegevensvoorziening voor de Flora- en Faunawet in kaart gebracht. Knelpunten zijn er bij onder meer Noordse woelmuis, Waterspitsmuis, vissen, amfibieën en vleermuizen. 'Hopelijk kunnen we dat oplossen door nauwere samenwerking in het NEM en bij het verspreidingsonderzoek', stelt Ingeborg. 'Denk aan de meervleermuis die voor een groot deel boven rijkswateren foerageert. Als metingen in rijkswateren ook in het nieuw op te zetten meetnet voor vleermuizen passen (zie elders in deze Nieuwsbrief), dan kan dat voor RWS ook gelijk relevante cijfers opleveren'.

RWS werkt in het NEM met andere partijen samen. Ingeborg: 'Het is goed om in dat netwerk te zitten, zodat we waar mogelijk de wensen kunnen afstemmen. We werken goed samen in het NEM-florametaanet. DWW heeft bij florametingen in bermen van rijkswegen dezelfde veldmethode aangehouden als het landelijke NEM-meetnet om de trends in bermen af te kunnen zetten tegen het landelijke beeld. Ook werken we samen bij de meetnetten aan watervogels en aan broedvogels, waarbij alle betrokken partijen met SOVON afspraken maken over de verzameling en verwerking van de gegevens. Dat is heel efficiënt en duidelijk'.

Arco van Strien

Konijnen heroveren duingebied

De landelijke konijnenstand neemt sinds 2003 weer wat toe, na een decennium van afname door de virusziekte Viraal Hemorragisch Syndroom (VHS¹). Deze toename wordt vooral veroorzaakt door een sterk positieve trend van het konijn

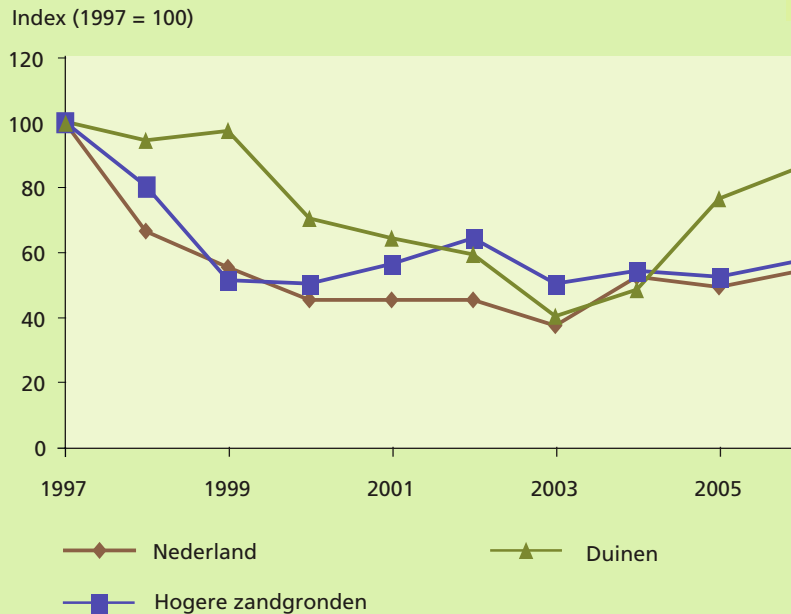
in de duinen, zowel op het vaste land als op de Wadden. Ook in de zuidelijke zandgebieden neemt het konijn weer wat in aantal toe. Dit blijkt uit cijfers uit het landelijke NEM-meetnet dagactieve zoogdieren en tevens uit gegevens van

het NEM meetnet konijnen van de duinbeheerders.

Als de achteruitgang van het konijn – in de zeventiger jaren door myxomatose en recent door VHS – stopt en de populatie weer groeit, is dat

¹ De ziekte wordt ook wel aangeduid als Rabbit Hemorrhagic Disease (RHD)

Trend in aantal konijnen

Trend konijnen landelijk, in de duinen en hogere zandgronden

de duinen, blijkt de konijnenstand op de zandgronden in het midden en oosten van het land juist op een dieptepunt terecht te zijn gekomen. Ook zijn er signalen dat het aantal konijnen in stedelijke gebieden toeneemt, terwijl er in landelijke gebieden soms nauwelijks meer konijnen te vinden zijn. De oorzaken van deze verschillen zijn niet helemaal duidelijk. De gunstige trends in de duinen lijken erop te wijzen dat de konijnenpopulaties aldaar resistentie tegen VHS hebben opgebouwd. Deze snelle resistentieopbouw wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat in de grote duinpopulaties niet alleen het VHS virus, maar ook de resistentie daartegen, zich snel kan verspreiden.

goed nieuws voor veel beheerders van natuurgebieden. Door hun graaf- en graasactiviteiten helpen konijnen immers om natuurgebieden open te houden.

Regionaal zijn opvallende verschillen in trends van het konijn te zien. Terwijl er een zeer duidelijk herstel is in

Buiten de duinen zijn vaak kleinere, geïsoleerde populaties aanwezig, met een relatief lagere dichtheid. De kans op een infectie met VHS is daardoor wellicht kleiner, maar wanneer die tóch optreedt, kan dat bijvoorbeeld lokaal uitsterven van het konijn veroorzaken. Het totale aantal konijnen in een gebied, evenals de snelheid waarmee herkolonisatie kan optreden, wordt bepaald door de omstandigheden in het gebied. Een korte grazige vegetatie, voldoende beschutting, voldoende zandige plekken om holen te graven en andere populaties in de nabijheid zijn daarbij gunstig. Mogelijk dat daarom in stedelijk gebied, met intensief beheer en onderhoud van parken, perken en plantsoenen en (bouw)terreinen met opgebracht zand, steeds meer konijnen te vinden zijn. Het landelijk gebied en de natuurgebieden daarin, raken juist steeds dichter begroeid met bomen en struiken, waardoor de omstandigheden voor konijnen verslechteren.

Konijnen

T. van der Meij

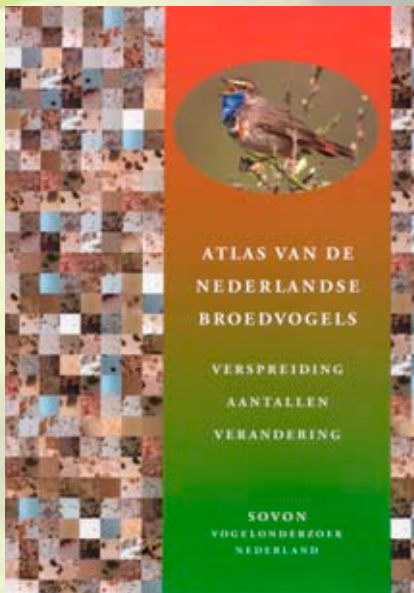
Tom van der Meij

Van inhaalslag naar Nationaal Verspreidingsonderzoek

Van initiatiefnemers in het landelijk gebied wordt verwacht dat zij over informatie beschikken over het voorkomen van beschermde soorten op een locatie. Het inwinnen van deze informatie neemt vaak veel tijd in beslag, waardoor projecten onnodig vertraagd worden. Om deze gegevensvoorziening te verbeteren is in 2003 in de Tweede

Kamer het 'amendement Van der Ham' aangenomen, waarin werd gevraagd om goede overzichten van het voorkomen van beschermde soorten in Nederland. Van 2004 tot en met 2006 werden door LNV vervolgens 'inhaalslagen' uitgevoerd waarbij veel verspreidingsgegevens van beschermde soorten werden verzameld door PGO's. Daarnaast

heeft LNV voor de aansturing van de gegevensinwinning de Gegevensautoriteit Natuur (GA-N) in het leven geroepen. Een van de eerste acties van de GA-N is om de incidentele inhaalslagen om te vormen tot een structureel nationaal verspreidingsonderzoek (NVO).

Verspreidingsgegevens zijn ook nodig voor andere doelen, o.a. voor verplichte rapportages naar de EU in

het kader van de Vogel- en Habitatrichtlijn. LNV heeft ervoor gekozen ook de aansturing van het NEM bij de GA-N onder te brengen, zodat nu zowel de aantalsmonitoring als het verspreidingsonderzoek vanuit één bureau worden geregeld. Die situatie doet recht aan de ontwikkeling dat monitoring ten behoeve van het NEM en het nationaal verspreidingsonderzoek in de praktijk steeds meer verweven raken. Want er is zeker overlap tussen monitoring en verspreidingsonderzoek. Iedere plot of route waar soorten gemonitord worden levert immers ook verspreidingsgegevens op. Daarnaast is het voor sommige soorten eenvoudiger om een indruk te krijgen van de aantalsontwikkeling door veranderingen in de verspreiding in de gaten te houden, dan door echte klassieke aantalsmonitoring. Voor

enkele soorten zijn er inmiddels concrete plannen om verspreidingsgegevens te gebruiken voor het monitoren van de populatieontwikkeling. Dit betreft onder meer enkele libellensoorten. Wat betreft de kwaliteitsbewaking wil de GA-N de gegevensverzameling ten behoeve van het nationaal verspreidingsonderzoek in ieder geval op een vergelijkbare wijze aansturen als de gegevensverzameling in het NEM. Daarom is het CBS nauw betrokken bij de uitvoering van het project. Evenals voor het NEM zal het CBS jaarlijks een kwaliteitsrapportage voor het verspreidingsonderzoek uitbrengen, waarvan in 2007 het eerste exemplaar zal verschijnen.

Wilmar Remmelts, Ruud Bink

Nederland nog steeds kikkerland

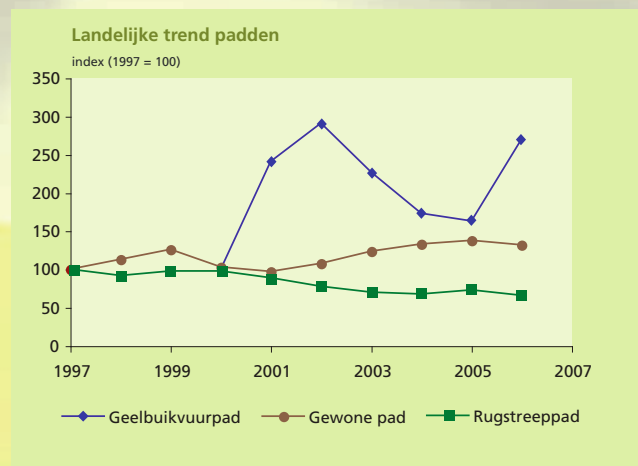
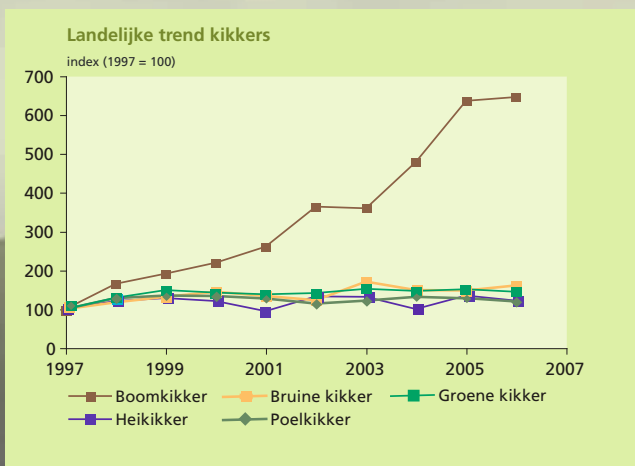
Het NEM meetnet Amfibieën volgt de populatieontwikkeling van de inheemse soorten kikkers, padden en salamanders. Voor drie soorten kikkers en twee soorten padden valt goed nieuws te melden: de aantallen nemen toe (zie figuur). De stijging komt na een achteruitgang sinds de jaren '50 en staat in contrast met de berichten over de mondiale achteruitgang van kikkers en padden. De verbeteringen in de waterkwaliteit van de afgelopen jaren en de aanleg van poelen lijken hun vruchten af te werpen.

De boomkikker, die hoofdzakelijk in Twente, de Achterhoek en in Zeeuws-Vlaanderen voorkomt, vertoont verreweg de grootste stijging. Deze soort is gemiddeld met ruim 20% per jaar toegenomen en de totale Nederlandse populatie is daarmee sinds 1997 vervijfvoudigd. Vooral in Twente en de Achterhoek is het herstel groot,

dankzij de maatregelen die in het kader van het soortbeschermingsplan zijn uitgevoerd. Ook de bruine kikker en de groene kikker² nemen toe, hoewel de groei, met enkele procenten per jaar, bescheiden blijft. Heikikker en poelkikker zijn stabiel.

Bij de padden is de toename van de geelbuikvuurpad sinds 2000 het meest opvallend. Deze internationaal sterk bedreigde soort komt bij ons alleen nog op enkele plekken in Zuid-Limburg voor. Ook het soortbeschermingsplan voor deze soort lijkt dus vruchten af te

² De groene kikker zoals hier aangegeven, bestaat uit meerkikker, poelkikker en de tussenvorm: bastaardkikker. Vanwege het lastige onderscheid tussen deze soorten is het vooralsnog alleen voor de poelkikker mogelijk om apart de trend te bepalen.

Rugstreeppad

werpen. De gewone pad vertoont eveneens een lichte stijging in aantallen. De trend bij de rugstreeppad is echter dalend. Voor de vroedmeesterpad en knoflookpad is de situatie nog onduidelijk. Beide soorten zijn zeldzaam.

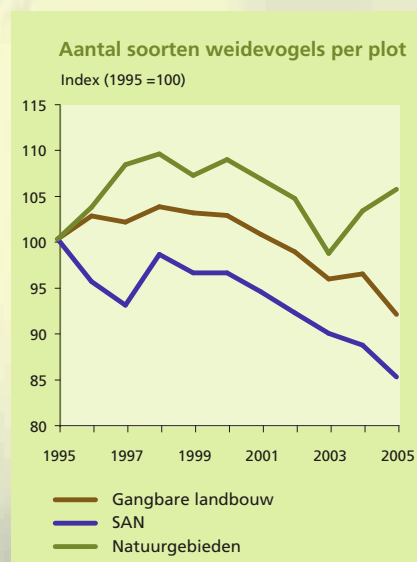
De oorzaak van afname van de rugstreeppad is niet bekend. De rugstreeppad is een pioniersoort die zich thuis voelt in open zandige terreinen. Wellicht hangt de afname samen met afname van het areaal daarvan door het dichtgroeien van natuurterreinen met bomen en struiken.

Tom van der Meij

Evaluatie regelingen natuurbeheer met behulp van het NEM.

De meetnetten van het NEM zijn in eerste instantie gericht op het monitoren van landelijke ontwikkelingen in aantallen en ontwikkelingen per regio. Maar in veel gevallen kunnen de gegevens ook gebruikt worden om andere vragen vanuit het natuurbeleid te beantwoorden. Zo is het NEM gebruikt bij de ecologische evaluatie van de subsidieregelingen voor natuurbeheer, die het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) vorig jaar heeft uitgevoerd en waarvan onlangs een rapport is verschenen. In opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwa-

liteit onderzocht het MNP wat de effecten zijn van de ca. 120 miljoen euro die LNV momenteel jaarlijks op de begroting heeft staan voor natuurbeheer. Gaat het beter in de gebieden waar dit geld wordt ingezet dan daarbuiten? Zijn bijvoorbeeld subsidies voor agrarisch natuurbeheer goed voor de weidevogels? En heeft de vegetatie voordeel van terreinbeheer? Om deze vragen te beantwoorden is onder meer gebruik gemaakt van het Landelijk Meetnet Flora, het Meetnet Dagvlinders en het Meetnet Broedvogels. Een deel van de proefvlakken bleek goed toe te delen aan gebieden die onder Programma Beheer, onder Staatsbosbeheer of onder geen enkele subsidieregeling vallen. Vervolgens zijn de aantalsontwikkeling en de soortenrijkdom in deze categorieën van proefvlakken onderling vergeleken door het CBS en het MNP. Daarbij bleek onder andere dat de ontwikkeling van de vegetatiekwaliteit in beheerde terreinen doorgaans beter is dan daarbuiten. Ook bleek dat de soortenrijkdom aan weidevogels in natuurgebieden stabiel was, maar achteruitgang in gebieden met agrarisch natuurbeheer en gebieden met gangbare landbouw (zie figuur)

bosbeheer zelf worden monitoringgegevens verzameld, maar deze zijn ontoereikend of te verschillend van schaalniveau om een goede evaluatie van het natuurbeheer mogelijk te maken. Het NEM bleek een waardevolle aanvulling. Bij een meer gedetailleerde registratie van de meetgegevens van het NEM (bijv. de exacte locatie van nesten) kan de bijdrage van het NEM voor de evaluatie waarschijnlijk nog groter worden.

Leo Soldaat

Rapport: Ecologische evaluatie. Regelingen voor natuurbeheer. Zie www.mnp.nl

Tureluur

Ook in het Programma Beheer en door Staats-

Milieu en natuurcompendium.nl; hoe gaat het met milieu en natuur?

Het antwoord op deze vraag is niet gemakkelijk te geven omdat natuur en milieu zo veelzijdig en veelvormig zijn, en daardoor niet simpelweg in één maat te vatten zijn. Het Milieu- en Natuurcompendium (MNC), een gezamenlijke website van het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Milieu- en Natuurplanbureau, geeft een overzicht van de toestand van milieu en natuur in bijna 1000 indicatoren. Daarin worden de belangrijkste aspecten getoond van de toestand van natuur en milieu en de veranderingen daarin. Een indicator is een tabel, grafiek of een kaartje met een toelichting die één van de aspecten van natuur of milieu beschrijft (figuur 1). Al die indicatoren op de website zijn toegankelijk met behulp van dossiers of via trefwoorden. Ook is het mogelijk via links naar verwante onderwerpen te springen.

Het Netwerk Ecologische Monitoring is een belangrijke bron van informatie voor het MNC. Zonder de vele trends van dieren en planten die dankzij het NEM beschikbaar komen, zou het natuurdeel binnen het MNC nogal magertjes overkomen. Het MNC maakt gebruik van de trends van afzonderlijke soorten, maar ook van graadmeters, dat wil zeggen gecombineerde trends van soorten. Alle planten- en diergroepen waarover trends worden berekend, zijn terug te vinden in het MNC.

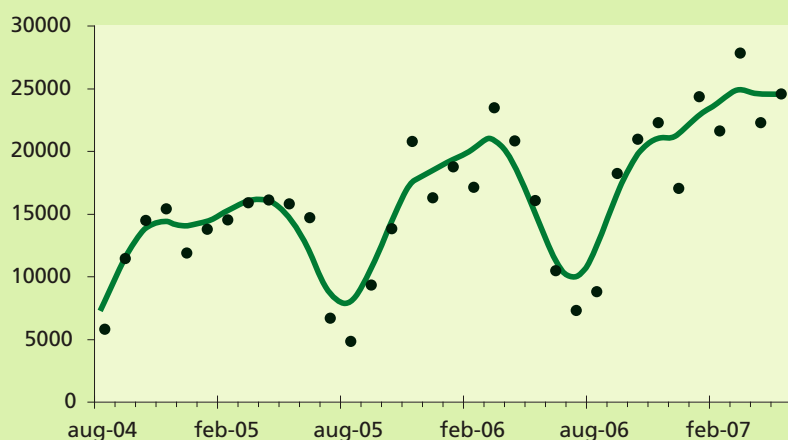
Kennelijk houdt de vraag naar de toestand van natuur en milieu steeds meer mensen bezig. Dat blijkt in ieder geval uit het toenemende aantal bezoekers van de site (zie figuur 2). In de maand maart 2007 waren er voor het eerst méér dan 25.000 bezoekers, namelijk 27.862. Deze waren gezamenlijk goed voor 76.232 page-views. Het voorjaar blijkt daarbij steeds goed voor de hoogste bezoekersaantallen, terwijl er in de zomer een duidelijke terugval is.

Om de website aantrekkelijker te maken en nóg beter de weg binnen het MNC te kunnen vinden wordt deze binnenkort vernieuwd. Ter gelegenheid daarvan komt ook een promotieboekje uit met een selectie van 24 indicatoren. De bedoeling van dit boekje is de bekendheid van de website te verhogen, vooral bij studenten van het hoger en universitair onderwijs.

Lodewijk van Duuren

Webadres: www.milieuennatuurcompendium.nl

Maandelijkse bezoekersaantallen Milieu- en Natuurcompendium

Ontwikkeling van het aantal bezoekers sinds augustus 2004.

Nieuwe vleermuismeetnetten

Een van de belangrijkste doelstellingen van het NEM is het verkrijgen van informatie over trends van soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Alle vleermuissoorten vallen onder de Habitatrichtlijn, maar niet van alle soorten kennen we de trends. Hierin moet verandering komen met de start van een nieuw vleermuismeetnet voor de grijze grootovleermuis en ingekorven vleermuis op zolders, en met een meetnet met behulp van vaste transecten voor de andere soorten.

Veranderingen in de populaties van vleermuizen zijn momenteel alleen gebaseerd op de tellingen in winterverblijven als groeven, bunkers, kelders etc. Voor de soorten die vaak genoeg tijdens de wintertellingen in dergelijke verblijven worden aangetroffen, kunnen betrouwbare trends worden berekend. Dat levert echter slechts voor 7 van de 19 in Nederland voorkomende soorten vleermuizen cijfers op. De overige soorten, waaronder bijvoorbeeld de algemeen voorkomende gewone dwergvleermuis, overwinteren elders en vallen hier dus buiten. Er is dus dringend behoefte aan aanvullende monitoring voor de andere soorten en in andere jaargetijden dan de winter.

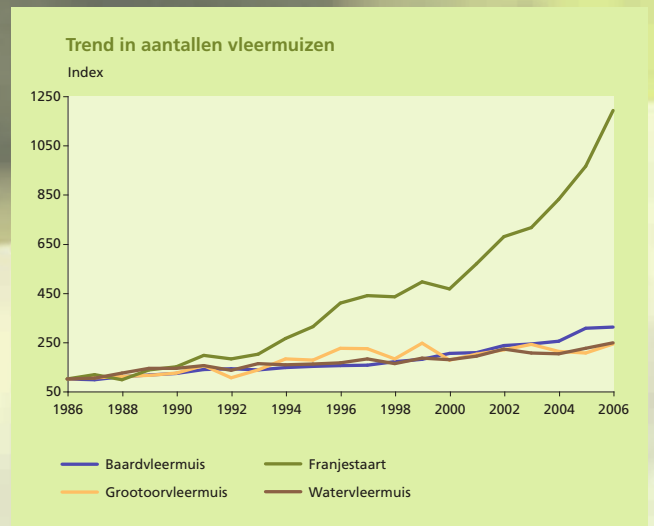

R.v.d. Pavert

Grootovleermuis

Eén van de projecten die nu wordt opgestart, betreft zomertellingen van grijze grootovleermuizen en ingekorven vleermuizen op zolders van kerken en grote

gebouwen. Deze relatief grote soorten worden al vrij lang door vrijwilligers geteld in een aantal van dit soort zolders. Vooral nog zal alleen geteld worden op zolders van gebouwen in het zuiden van het land, omdat deze

Trends van de vier vleermuissoorten die tijdens de wintertellingen het meest frequent worden aangetroffen.

twee soorten alleen dáár voorkomen. Wanneer de methode ook voor eventuele andere aangetroffen soorten succesvol blijkt, kan het zoekgebied in een later stadium eventueel uitgebreid worden.

Het andere project betreft een pilotstudie om, met langzaam rijdende auto's (of vanuit een boot) vaste kansrijke routes te rijden (varen), waarbij de geluiden van passerende vleermuizen worden opgenomen voor latere analyse. Met deze methode zijn onder meer in Ierland en Frankrijk goede ervaringen opgedaan. Om er ook in Nederland ervaring mee op te doen, en tevens zaken als de optimale routelengte uit te zoeken, wordt dit jaar door de Zoogdiervereniging VZZ, in samenwerking met het CBS een pilotstudie uitgevoerd. De verwachting is dat deze methode voor meerdere vleermuissoorten geschikte gegevens zal opleveren, waaronder de dwergvleermuizen, rosse vleermuis, laatvlieger en meervleermuis.

Tom van der Meij

Korte berichten uit het NEM

NEM methodiek hazelmuismeetnet geëxporteerd naar België

De methodiek van het tellen van nesten, zoals in het NEM meetnet hazelmuisen wordt toegepast, is geadopteerd door onze zuiderburen. Hazelmuisen komen in Nederland alleen nog voor in het uiterste zuiden van Limburg. Aan de Belgische kant van de grens, in de Voerstreek, komen hazelmuisen ook voor. Omdat zowel in Nederland als België de hazelmuisen sterk achteruitgegaan en zeer zeldzaam zijn, wordt er bij de bescher-

ming en het onderzoek van deze soort vaak gezamenlijk geopereerd. Ook bij de tellingen is dat het geval. Dankzij onderzoek naar nesten in België zijn op diverse plekken nog onbekende leefgebieden gevonden, waar de hazelmuisen voortaan ook met de Nederlandse methode gevolgd zullen worden.

Korte berichten uit het NEM

Invoer tellingen via internet razend populair

Internet is een populair medium, ook voor online invoer van telgegevens van de NEM meetnetten. Binnen het NEM beet het watervogelmeetnet van Sovon in 2005 het spits af met opgave van telgegevens via internet. Dit werd op de voet gevolgd door het broedvogelmeetnet, waarin tevens het meetnet dagactieve zoogdieren mee liffte. In 2006 volgden de vlinder- en libellenmeetnetten.

Al in het eerste jaar van de internetopgave bleek de populariteit: voor het broedvogelmeetnet werd ongeveer de helft van de gegevens langs die weg verkregen. Over 2006 was dit gegroeid tot bijna 75%. Voor de dagactieve zoogdieren werd in het tweede jaar al bijna 70% van de gegevens via internet verkregen.

Bij de vlinders en libellen is de populariteit van internetopgave zelfs nog een groter. Bij beide meetnetten werd al in het eerste en tot nu toe enige jaar (2006) méér dan 80% van de gegevens via internet verkregen.

Tom van der Meij

Watersnuffel

Colofon

De nieuwsbrief NEM is een uitgave van het Netwerk Ecologische Monitoring. Daarin werken samen: LNV, VROM, Rijkswaterstaat, MNP, CBS en provincies.

Meetnetten in het NEM en coördinerende organisaties

Reptielen (RAVON)
Amfibieën (RAVON)
Vleermuizen wintertelling (VZZ)
Dagactieve zoogdieren (SOVON & VZZ)
Algemene broedvogels oftewel het BMP (SOVON)
Zeldzame broedvogels oftewel het LSB (SOVON)
Weidevogels (Provincies & SOVON)
Watervogels (SOVON)
Nestkaarten (SOVON)
Dagvlinders (de Vlinderstichting)
Libellen (de Vlinderstichting)
Flora – Milieu- en natuurkwaliteit (CBS & provincies)
Terrestrische korstmossen (Lichenologische werkgroep)
Paddenstoelen in bossen (NMV)

Centraal Bureau voor de statistiek

Interprovinciaal Overleg

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit

Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling

Redactie:

Kernteam NEM bestaande uit:
Wilmar Remmelts (LNV;
W.J. Remmelts op MinLNV.nl)
Ingeborg van Splunder (RIZA;
I.vSplunder op RIZA.RWS.MinVenW.nl)
Arco van Strien (CBS; ASIN op CBS.nl)
Joop Smittenberg
(j.smittenberg op Drenthe.nl)
Mark van Veen (RIVM;
Mark.van.Veen op RIVM.nl)

Eindredactie:

Tom van der Meij (TMEY op CBS.nl)

Reacties naar:

CBS t.a.v. Tom van der Meij (k532)
Postbus 4000
2270 JM Voorburg
tel: 070 - 337 42 12
e-mail: TMEY op CBS.nl

Vormgeving Uitgeverij RIVM

Webstek <http://www.iporivm.nl/nem/>